سلسله دروس خارج اصول

موضوع : جواز استعمال لفظ در اکثر از معنای واحد

سال چهارم

۹۲/۸/۱

چهارشنبه

جلسه ۱۷

دلیل جواز استعمال در اکثر:

۴ مثال های دیگر در استعمال در اکثر از معنی

۱. می دو ساله و محبوب چارده ساله همین بس است مرا صحبت صغیر و کبیر

که لفظ چهارده ساله هم به معنای ۴۰ ساله و هم به معنای ۱۴ ساله می تواند مدّ نظر شاعر بوده باشد.

در نگاه ظاهری شعری است با عشق زمینی و در نگاه عارفانه مراد پیامبر است که در ۴۰ سالگی مبعوث گردیده اند

۲. قالت انّا قمّرته قلتُ اسکتی فهو قمر

که قمر هم به معنای برنده قمار است و هم به معنای ماه آسمانی.

۳. المرتمی فی دجی، و المبتلی بعمی والمشتکی ظمأ و المبتغی دیناً

یأتون سُدّته من کل ناحیة و یستفیدون من نعمائه عینا

در اینجا عین ۴ معنی را در بر دارد: ۱. مرتمی فی دجی، از پیامبر خورشید (عین) می خواهد ۲. و مبتلی بـه عمـی از وی چشم (عین) مطالبه می کند ۳. مشتکی از تشنگی، از وی چشمه آب (عین) طلب می کند ۴. و مبتغی دین، هم طلا (عین)

۴. «هذا شعر قلعت عینه فابصر» که درباره شعر ابونواس به کار رفته است.

ما میگوییم

* دلیل جواز استعمال در اکثر:

۵ صنعت ذو لسانین

تعریف : دراین صنعت، یک لغت در دو زبان مختلف دارای دو معنی باشد و متکلم هر دو معنی را اراده کند

مثال : خسّ المشهد احسن من خیار بغداد

که دو معنی دارد «کاهوی نجف بهتر از خیار بغداد است» و «سفلگان نجف بهتر از خوبان بغداد هستند».

نکته : در این صنعت برخی به کلماتی که به فارسی و عربی خوانده می شود هم اشاره کرده اند:

تا بمن جبر، بار عین آورد = تا آنگاه که جبر بر من اشک چشم را پدید آورد

تاب من جبر بارِ عیناً ورد = کسی که ظلم کرد بر آدم خوبی که چشم سرخ دارد، توبه کرد

* دلیل جواز استعمال در اکثر:

ما میگوییم

۶ صنعت قصد المعنیین

تعریف : در آن یک لفظ آورده می شود و هر دو معنی و یا معانی چندگانه آن هم مراد استعمالی است و هم مراد جدی این صنعت در کلام اهل بدیع، در مقابل توریه شناخته می شود چراکه در آن، هر دو معنی مراد جدّی است

مثال ۱ : یار دلدار من ار قلب بدین سان شکند ببرد زود به سرداری خود، پادشه اش

که مراد از شکاندن قلب هم قلب عاشق است (به قرینه یار) و هم قلب لشکر دشمن (به قرینه سرداری)

مثال ۲ : لکل أجل کتاب یمحو الله ما یشاء و یثبت

گفته اند کتاب هم به معنای زمان است (به قرینه اجل) و هم به معنای مکتوب است (به قرینه یثبت).

۷ کنایه

نکته:

در کنایه هم معنی لازم و هم معنی ملزوم اراده شده اند

بطلان کلام مرحوم نائینی که می فرمایند نمی توان در آن واحد دو معنی را لحاظ کرد

بطلان کلام مرحوم آخوند که می فرمایند نمی تواند لفظ را آلت اراده دو معنی قرار داد

ما میگوییم

* جمع بندی استعمال در اکثر:

۱ آنچه به عنوان دلیل بر استحاله عقلی این گونه استعمال آورده شده بود، ردّ شد

۲ در کلمات اهل ادب، صنایع مختلفی وابسته به این نوع استعمال است و مهم تر آنکه صنعت قصد المعنیین اساساً همین نوع استعمال است

۳ پس این نحوه استعمال نه تنها ممکن است بلکه واقع هم می شود

۴ امّا نکته مهم آن است که آیا این نحوه استعمال، یک استعمال است و یا دو استعمال؟

با توجه به اینکه استعمال را استفاده از لفظ دانستیم برای بیان معنی لفظ، باید گفت استعمال لفظ در اکثر از معنی، استعمال واحد است.

۵ حال سؤال دیگر مطرح می شود که، آیا این استعمال حقیقی است و یا مجازی؟

- اگر هر دو معنی، معنای موضوع له لفظ هستند = استعمال حقیقی است
- اگر یکی موضوع له و یکی غیر موضوع له است = نسبت به معنای موضوع له، استعمال حقیقی است و نسبت به غیر موضوع له، مجازی است
- اگر هر دو معنی، غیر موضوع له هستند = استعمال نسبت به هر دو معنی مجازی است

* جمع بندی استعمال در اکثر:

ما میگوییم

۶

اصل در استعمالات چیست ؟

متعارف استعمالات بر استعمال در معنی واحد است

لذا حمل استعمال لفظ بر اینکه استعمال در دو معنی شده است، خلاف اصل است، و محتاج قرینه است

چراکه این نحوه استعمال، در ظرائف ادبی است و در محاورات یومیه کاربرد ندارد.